

NGHIÊN CỨU SỬ DỤNG NHỮNG CA KHÚC VỀ HÀ NỘI TRONG DẠY HỌC MÔN GIÁO DỤC ĐỊA PHƯƠNG Ở CÁC TRƯỜNG PHỔ THÔNG ĐỊA BÀN HÀ NỘI

Ngô Thanh Hương

Trường Đại học Thủ đô Hà Nội

Tóm tắt: Hầu hết các lĩnh vực của cuộc sống đều được diễn tả qua những ca khúc. Thông qua giai điệu và lời ca, kiến thức lịch sử, địa lý, văn hóa, tri thức dân gian... dường như có điều kiện để thể hiện một cách đầy đủ, trọn vẹn và hấp dẫn. Công chúng được thưởng thức một số lượng lớn các ca khúc viết về Hà Nội với các loại đề tài, hình thức thể hiện cùng các ngôn ngữ, chất liệu để diễn đạt và thể hiện mọi góc độ của đời sống. Một bức tranh nghệ thuật không lồ về Hà Nội bằng âm thanh hay một pho biên niên sử về Hà Nội bằng nghệ thuật âm thanh luôn được công chúng Thủ đô và công chúng cả nước đón nhận bằng những tình yêu nồng nàn nhất. Vẻ đẹp của những ca khúc viết về Hà Nội đã đánh thức mọi cảm xúc, năng lực sáng tạo, nhận thức, ý thức, định hướng thẩm mỹ và tạo nên thị hiếu thẩm mỹ lành mạnh, đồng thời phát triển trí tuệ, hình thành nhân cách con người một cách toàn diện.[3] Những nội dung đó phù hợp với nội dung dạy học môn giáo dục địa phương – môn học mới, bắt buộc trong nhà trường phổ thông hiện nay.

Từ khóa: Giáo dục địa phương, Hà Nội, Ca khúc Hà Nội, Hà Nội học.

Nhận bài ngày 27.5.2023; gửi phản biện, chỉnh sửa và duyệt đăng ngày 22.6.2023

Liên hệ tác giả: Ngô Thanh Hương; Email: huongnt@daihocthudo.edu.vn

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Hà Nội từ thuở còn là Kinh thành Thăng Long cho đến nay vẫn luôn là trung tâm văn hóa lớn nhất của cả nước. Vùng đất này đã sinh ra nền văn hóa dân gian với nhiều câu chuyện truyền thuyết, nhiều câu ca dao, tục ngữ, nhiều lễ hội dân gian và cả những vị anh hùng được ca ngợi, các di tích văn hóa vật thể và phi vật thể được công nhận. Hà Nội đáng yêu từ những điều nhỏ dấu dung dị vẫn lay chạm trái tim mỗi người, một con phố đỏ ắp lá sấu vàng, một ngày đông mưa phùn, gió bắc, những cặp môi hồng thiếu nữ lại chợt làm cho ai đó xuyên xao,...

Từ năm 2018, môn học Giáo dục địa phương đã trở thành môn học bắt buộc của khối giáo dục phổ thông trong Chương trình Giáo dục phổ thông mới. Với nội dung rộng bao gồm lịch sử, địa lý, văn hóa truyền thống, đặc trưng kinh tế của địa phương nơi nhà trường tọa lạc. Ở Hà Nội, để có thể truyền đạt được khối lượng kiến thức rộng như vậy về Thủ đô, phương pháp giáo dục liên ngành lịch sử - địa lý – văn học – nghệ thuật được đa số các giáo viên vận dụng. Tuy nhiên, họ đã gặp phải nhiều khúc mắc, bất cập trong việc lựa chọn các nội dung dạy học phù hợp – đặc biệt khi dạy về văn hóa truyền thống. Qua nghiên cứu các ca khúc về Hà Nội, chúng

tôi thấy ca khúc về Hà Nội với sự phong phú về giai điệu, nội dung vừa phản ánh âm nhạc truyền thống kết hợp với hiện đại, vừa miêu tả về cảnh quan, tính cách con người, lịch sử xây dựng và bảo vệ Thủ đô. Ca khúc Hà Nội đã góp phần quan trọng đối với quá trình phát triển tư duy hình tượng của con người mang phong cách văn hóa truyền thống Hà Nội. Những nội dung đó, hoàn toàn phù hợp với nội dung cần cho dạy học môn Giáo dục địa phương của khối giáo dục phổ thông Hà Nội.

Tuy nhiên, môn giáo dục địa phương là môn học mới trong giáo dục phổ thông – hiện vẫn chưa có giáo trình chính thức, các giáo viên căn cứ khung chương trình tự chọn nội dung dạy phù hợp. Vì vậy, các nghiên cứu về dạy học môn học này hầu như chưa có. Hơn nữa, các giáo viên dạy môn giáo dục địa phương không phải ai cũng có kiến thức nghiên cứu âm nhạc nên càng chưa có công trình nào nghiên cứu về vận dụng ca khúc (Hà Nội) trong môn học này. Hiện nay, chúng tôi thấy các công trình nghiên cứu hầu hết là những bài báo mạng xã hội, nội dung chủ yếu về những khó khăn bất cập trong việc dạy học môn giáo dục địa phương,... Gần đây nhất có một vài bài viết khái quát sơ lược về việc đưa nội dung giáo dục Hà Nội học vào phổ thông trong một dự án của Thành phố Hà Nội. Tuy nhiên, công trình này cũng hầu như không nói đến nội dung âm nhạc truyền thống và ca khúc Hà Nội.

Như vậy, khai thác các ca khúc về Hà Nội là một cách tiếp cận vừa phong phú vừa hấp dẫn cho các giáo viên dạy môn giáo dục địa phương ở Hà Nội hiện nay. Bằng phương pháp phương pháp tổng hợp, phân tích các tài liệu mạng xã hội, phương pháp liên ngành Văn hóa học – Xã hội học – Âm nhạc học sử dụng trong phân tích mối quan hệ giữa lịch sử, địa lý, văn hóa truyền thống Hà Nội qua các bài hát, chúng tôi sẽ bàn về mối quan hệ giữa các ca khúc Hà Nội và môn học giáo dục địa phương ở Hà Nội, phương pháp chọn lọc, sử dụng chúng như thế nào đạt hiệu quả cao trong giảng dạy môn học này ở Thủ đô hiện nay.

2. NỘI DUNG

2.1. Khái quát về môn giáo dục địa phương ở Hà Nội và ca khúc về Hà Nội

2.1.1. Khái quát về môn giáo dục địa phương ở Hà Nội

Chương trình, sách giáo khoa hiện hành (năm 2000) thì nội dung giáo dục địa phương đã được đưa vào giảng dạy ở một số môn học từ nhiều năm qua. Và, thông qua những bài học về kiến thức địa phương, học sinh sẽ hiểu rõ hơn về vùng đất của mình đang sinh sống một cách tường tận nhất. Trong chương trình giáo dục phổ thông năm 2018 thì chúng ta lại thấy đề cập nhiều đến chương trình giáo dục địa phương. Và, thực tế thì các Sở Giáo dục và Đào tạo ở các địa phương đã và đang triển khai viết, hoàn thiện nội dung giáo dục địa phương để giảng dạy trong những năm tới.

Theo Nghị quyết số 29 của Trung ương, Nghị quyết số 88 của Quốc hội, Quyết định số 404 của Thủ tướng Chính phủ đều yêu cầu xây dựng chương trình mở, phù hợp với xu thế quốc tế và đáp ứng yêu cầu của bản thân mô hình chương trình phát triển năng lực. Nên trong thời gian qua, chúng ta đã thấy toàn ngành giáo dục đã có những bước chuẩn bị cho việc thực hiện Chương trình giáo dục phổ thông mới bắt đầu từ năm học 2020-2021.

Đến thời điểm hiện tại thì đã có 5 bộ sách giáo khoa lớp 1 được Bộ trưởng Bộ Giáo dục và Đào tạo phê duyệt. Còn nội dung giáo dục địa phương cũng đang được các tỉnh thực hiện nhưng có phần âm thầm và yên ắng hơn. Căn cứ quy định của Nghị quyết số 88 của Quốc hội thì Chương trình giáo dục phổ thông mới đã được Bộ hướng dẫn: “Nội dung giáo dục của

địa phương là những vấn đề cơ bản hoặc thời sự về văn hóa, lịch sử, địa lý, kinh tế, xã hội, môi trường, hướng nghiệp,...

Nhằm trang bị cho học sinh những hiểu biết về nơi sinh sống, bồi dưỡng cho học sinh tình yêu quê hương, ý thức tìm hiểu và vận dụng những điều đã học để góp phần giải quyết những vấn đề của quê hương,...

Căn cứ chương trình giáo dục phổ thông, Ủy ban nhân dân tỉnh, thành phố trực thuộc trung ương quy định tiêu chuẩn, quy trình biên soạn, thẩm định, chỉnh sửa tài liệu về nội dung giáo dục của địa phương.

Chỉ đạo việc tổ chức biên soạn, thẩm định tài liệu về nội dung giáo dục của địa phương theo hướng dẫn của Bộ Giáo dục và Đào tạo và báo cáo để Bộ Giáo dục và Đào tạo phê duyệt”.

Chương trình giáo dục địa phương trong chương trình giáo dục phổ thông mới sẽ được thực hiện ở các môn học như: Ngữ văn, Lịch sử, Địa lý, Âm nhạc, Mĩ Thuật, Công nghệ,...

Ở cấp Tiểu học thì nội dung giáo dục của địa phương được tích hợp với Hoạt động trải nghiệm của học sinh.

Đối với cấp Trung học cơ sở và cấp Trung học phổ thông thì nội dung giáo dục của địa phương có thời lượng 35 tiết/năm học, tổng thời lượng trong cả 7 năm học là 245 tiết. Và, từ khung thời lượng này, các địa phương sẽ căn cứ nhu cầu thực tế, mỗi tỉnh, thành phố trực thuộc trung ương lựa chọn nội dung giáo dục phù hợp cho địa phương mình.

Thực tế, đất nước ta có nhiều vùng miền, nhiều dân tộc sinh sống khác nhau và ta thấy tiếng nói, văn hóa, lịch sử, địa lý,... của mỗi vùng quê cũng khác nhau nên nội dung chương trình, sách giáo khoa chung của Bộ khó có thể đề cập hết được.

Nội dung giáo dục địa phương sẽ đảm nhận công việc của địa phương mình để giúp cho học sinh những trải nghiệm cần thiết và bổ ích nhất. Chẳng hạn đối với môn Lịch sử khi học về vùng đất, con người, những nhân vật lịch sử ở địa phương thì thầy và trò có thể đến tận nơi để trải nghiệm.

Học về tác phẩm văn học địa phương, học sinh sẽ yêu hơn mảnh đất quê mình, tự hào hơn về vùng quê của mình đã có những nhà văn, nhà thơ như thế. Tất nhiên, các thầy cô dạy cũng nắm rõ hơn về những điều mà mình đang giảng cho học trò...

Rất nhiều tiết học đã đưa học trò đến với những trải nghiệm thật nhất để các em có thể hiểu, khám phá, chiêm nghiệm về các kiến thức văn học, lịch sử, địa lý, văn hóa,... của tỉnh nhà nơi mà mình đang sống hàng ngày.

Giáo viên hy vọng gì vào nội dung giáo dục địa phương

Đối với sách địa phương đang được giảng dạy lâu nay nếu so với sách giáo khoa của Bộ hay của một nhà xuất bản nào đó thì có lẽ sẽ không bằng bởi nội dung, cách thể hiện, trình bày có phần đơn giản hơn rất nhiều.

Bởi, đa số các tác giả viết sách địa phương không phải là những nhà viết sách giáo khoa chuyên nghiệp, không phải là những họa sĩ chuyên nghiệp mà họ là những chuyên viên của Sở, những thành viên của Phòng Trung học,...

Chính vì thế, lần thay đổi nội dung giáo dục địa phương theo Chương trình giáo dục phổ thông năm 2018 sẽ thực hiện trong những năm tới đây, chúng tôi chỉ mong những nội dung trong các sách địa phương đa dạng về nội dung và chĩn chu hơn về cấu trúc, cách trình bày.

Đặc biệt, các tác giả viết sách cần có sự phối hợp tốt với Hội Sử học, Hội Văn học nghệ thuật,... của tỉnh để nội dung của sách địa phương có chiều sâu hơn và giới thiệu được những nội dung chọn lọc tốt hơn.

Những bất cập còn tồn tại trong quá trình thực hiện

Việc biên soạn Nội dung giáo dục địa phương vẫn đang gặp khó khăn

Thời gian qua, Bộ đã ban hành các Thông tư hướng dẫn biên soạn, thẩm định Nội dung giáo dục địa phương và hướng dẫn đánh giá Nội dung giáo dục địa phương vào đầu năm học 2021-2022.

Những nội dung này, Tạp chí điện tử Giáo dục Việt Nam đã có nhiều bài viết phản ánh, phản biện khá sâu sắc và cũng đã đưa ra nhiều giải pháp cụ thể. Song, có lẽ những khó khăn về khâu biên soạn, thẩm định để trình Bộ Giáo dục và Đào tạo phê duyệt thì vẫn còn hiện hữu.

Thực tế cho thấy, nước ta có một diện tích khiêm tốn nhưng có tới 63 tỉnh, thành, trong đó có nhiều tỉnh, thành được tách mới nên những nét văn hóa, giao thoa nhiều khi vẫn khó rạch ròi.

Bên cạnh đó, đội ngũ biên soạn tài liệu Nội dung giáo dục địa phương của các tỉnh, thành thường rất mỏng và không phải là những người viết, biên soạn chuyên nghiệp.

Một số nơi lại chưa có sự phối hợp tốt với Hội Văn học Nghệ thuật của tỉnh (nơi có các phân hội Văn học, Mĩ thuật, Âm nhạc) và Hội lịch sử địa phương để tranh thủ nguồn lực nhằm biên soạn tài liệu này được tốt nhất. Việc thẩm định tài liệu Nội dung giáo dục địa phương cũng rất khó tìm được những chuyên gia, nhà giáo có kiến thức sâu rộng về chuyên ngành mà mình thẩm định. Trong khi nội dung giáo dục địa phương có tới 6 phân môn và được giảng dạy ở 12 lớp phổ thông - 12 đầu tài liệu lên đến vài ngàn trang ở nhiều chuyên ngành khác nhau, kéo dài trong nhiều năm trời.

Tôi cho rằng, để có được nội dung kiến thức tốt nhất cho Nội dung giáo dục địa phương hiện nay không có gì tốt hơn là các Sở Giáo dục cần phối hợp chặt chẽ, khoa học với Hội Văn học Nghệ thuật; Hội lịch sử địa phương để cùng bàn bạc, thảo luận và chung tay vào biên soạn nhằm có được những đầu tài liệu tốt nhất.

Bên cạnh đó, khâu phê duyệt của Bộ cũng cần được thực hiện nhanh chóng để các địa phương xuất bản và đưa tài liệu Nội dung giáo dục địa phương vào thực hiện đúng lộ trình theo từng năm học nhằm tránh tình trạng dạy chay, học chay và những cuốn tài liệu không có những "hạt sạn" đáng tiếc.

Thiếu phòng học, phòng chức năng

Trường THCS và THPT Nguyễn Tất Thành là trường thực hành sư phạm, đặt dưới sự quản lý trực tiếp của Trường Đại học Sư phạm Hà Nội. Trường có lợi thế là có đội ngũ giáo viên chất lượng cao, có điều kiện tiếp cận và nâng cao trình độ chuyên môn, phương pháp giảng dạy thường xuyên, liên tục nhờ quá trình đào tạo và tập huấn từ Trường Đại học Sư phạm Hà Nội.

Trong năm học 2021 - 2022 và học kỳ I năm học 2022 - 2023, nhà trường đã triển khai Chương trình giáo dục phổ thông 2018 với học sinh lớp 6, 7, 10. Nhà trường đã bám sát các văn bản chỉ đạo, hướng dẫn của các cấp quản lý trong việc tổ chức thực hiện đổi mới chương trình và đọc, chọn, sử dụng sách giáo khoa mới. Chủ động tiếp cận chương trình, xây dựng kế hoạch từng năm học để tổ chức thực hiện tốt nhất cho cán bộ, giáo viên và học sinh...

Tuy nhiên, thực tiễn từ cơ sở cho thấy việc tổ chức dạy học theo Chương trình giáo dục phổ thông 2018 cần giảm sĩ số học sinh/lớp và tăng diện tích lớp học để tổ chức các hoạt động học cho học sinh. Tuy nhiên, không gian của nhà trường rất hạn hẹp, thiếu phòng học, phòng chức năng, sĩ số học sinh/lớp còn đông khi nhu cầu vào học tại trường ngày càng tăng. Cơ sở vật chất đáp ứng việc tổ chức hoạt động học và sinh hoạt chuyên môn của giáo viên cũng khó khăn.

Hạn chế trong xây dựng và tổ chức nội dung giáo dục địa phương

Một số môn học mới như hoạt động trải nghiệm hướng nghiệp, nội dung giáo dục địa phương, giáo viên hầu hết kiêm nhiệm. Hiện tại, nhà trường vẫn đang sử dụng giáo viên các môn Vật lí, Hóa học, Sinh học để dạy các chủ đề của môn khoa học tự nhiên, giáo viên chủ nhiệm đảm nhận chủ yếu hoạt động trải nghiệm - hướng nghiệp, giáo viên các môn khác nhau đảm nhận các chủ đề của nội dung giáo dục địa phương.

Việc xây dựng tổ hợp các môn học cũng chưa đáp ứng được hết nhu cầu đa dạng của học sinh và phụ huynh. Bên cạnh đó, việc chuyển học sinh từ tổ hợp này sang tổ hợp kia rất khó khăn vì học sinh phải học bù các môn học chưa có trong tổ hợp đã học trước đó.

Chương trình chưa tinh giản nhiều so với chương trình cũ nên học sinh đại trà học vẫn vất vả. Lớp 10 học sinh được học theo tổ hợp môn nên khi học sinh chuyển trường, chuyển tổ hợp của khối THPT gặp khó khăn.

Nhà trường kiến nghị cần sớm có tài liệu hướng dẫn giảng dạy nội dung giáo dục địa phương phù hợp, đáp ứng tốt mục tiêu môn học; có hướng dẫn và chỉ đạo hiệu quả việc học sinh chuyển trường, chuyển tổ hợp của khối THPT. Đồng thời, được hỗ trợ, đầu tư về cơ sở vật chất để đáp ứng yêu cầu giảng dạy trong bối cảnh mới.

2.1.2. Khái quát về ca khúc Hà Nội

Ca khúc là danh từ dùng để gọi những tác phẩm âm nhạc được thể hiện bằng giọng người (thanh nhạc). Nó là sản phẩm của một tập thể (ca khúc dân ca), hay do nhạc sĩ chuyên nghiệp sáng tác. Ca khúc do hai bộ phận hợp thành đó là âm nhạc và lời ca.

Trong dân gian, tùy theo tính thực hành xã hội mà có nhiều loại ca khúc khác nhau. Có loại gắn với nghi thức tâm linh trong hội hè, nhưng có loại lại gắn với trò chơi, ru con, hay lao động sản xuất.

Trong âm nhạc chuyên nghiệp cũng vậy, do nhu cầu phải phản ánh hiện thực cuộc sống xã hội, nên ca khúc đã có nhiều dòng với nhiều loại thể khác nhau. Phân chia ca khúc thành nhiều loại khác nhau là việc vô cùng khó khăn. Tuy nhiên, trên thực tế đã tồn tại những cách phân loại không giống nhau, bởi góc tiếp cận của từng người với những mục đích khác nhau. Chẳng hạn, có người phân chia theo hình thức cấu trúc âm nhạc, nhưng có người lại phân theo thời kỳ lịch sử, hay theo tiêu chí nghệ thuật, phương thức trình diễn, hoặc chức năng phản ánh, đối tượng

phản ánh... Tất nhiên, trong từng cách phân loại ấy đều có những hạt nhân hợp lý, và cũng không thể tránh khỏi những mặt bất cập.

Với dòng ca khúc cách mạng Việt Nam, các nhà nghiên cứu thường chia thành mấy loại sau:

Hành khúc, là bài hát có tính chất khỏe khoắn, thúc giục, nhịp điệu thường phù hợp với bước đi.

Chính ca, gần giống với hành khúc về đường nét giai điệu, tiết tấu, tính chất âm nhạc, nhưng nội dung mang tính cao cả hơn. Hiểu theo nghĩa rộng thì, chính ca là những bài hát chính thức dùng trong nghi lễ của một quốc gia, một dân tộc, một đoàn thể, ngành nghề nào đó trên phương diện xã hội chứ không phải tâm linh.

Ngợi ca, là những bài hát mà âm nhạc và lời ca phải hòa quyện để tạo ra tính suy tưởng, triết lý, trang nghiêm, nhưng cũng có thể là ngâm ngợi, tự sự, kể chuyện.

Trào phúng, còn gọi là bài hát *phóng túng*, hay *hài hước*, là những bài mà nội dung của nó mang tính vui vẻ, thường kế thừa những nét nhạc mang tính hài hước trong sân khấu cổ truyền cũng như lối cấu trúc tiết tấu rất phong phú trong âm nhạc dân gian.

Trường ca, là bài hát dài có tính liên khúc, liên đoạn, mỗi đề tài, nội dung được thể hiện, diễn giải qua nhiều chặng, nhiều khúc, nhiều đoạn khác nhau và có tính độc lập tương đối về tính chất âm nhạc.

Trữ tình, là những bài hát thể hiện chiều sâu nội tâm của con người với những cung bậc khác nhau. Loại này lại chia thành nhiều dạng: Dạng *trần thuật*, kể lại những sự việc, câu chuyện, những con người trong cuộc sống hiện hữu thông qua nhân vật tôi – em – chúng ta. Dạng *phong cách dân gian*, bài hát không phải là bài dân ca nhưng có cảm quan giống bài dân ca. Dạng *trữ tình chính luận*, tính chất âm nhạc ngâm ngợi nhưng giàu kịch tính, đề tài phải mang yếu tố chính luận với những cảm xúc cá nhân cụ thể, nội dung ca từ có sự đan xen giữa màu sắc trữ tình, sử thi và hơi thở của thời đại. Dạng *trữ tình tình ca*, là một nhánh nhỏ của dạng ca khúc trữ tình, gồm những bài mà nội dung đề cập tới tình yêu đôi lứa. Dạng *nghệ thuật*, là tác phẩm viết cho giọng hát có phần đệm của nhạc khí, ca từ có tính hình tượng, giai điệu phải khai thác được những yếu tố kỹ thuật, kỹ xảo cho giọng hát. Phần đệm phải tôn được vẻ đẹp của giai điệu, lời ca và không phá vỡ tính thống nhất của hình tượng âm nhạc.

Như vậy, dù được phân chia thành nhiều loại, dạng khác nhau, nhưng nhìn chung trong ca khúc thì yếu tố giai điệu phải được đặt lên hàng đầu. Giai điệu vừa có sự hoàn chỉnh về hình tượng âm nhạc, mang tính độc lập, nhưng vừa có sự liên kết chặt chẽ với lời ca trong một tổng thể cấu trúc hoàn chỉnh.

2.1.3. Phân loại ca khúc viết về Hà Nội

Cùng với tiến trình lịch sử của đất nước, nền âm nhạc cách mạng Việt Nam ngày càng phát triển mạnh mẽ, góp phần tạo nên sức mạnh tinh thần và niềm tự hào dân tộc. Đặc biệt, những ca khúc viết về Hà Nội đã có bước phát triển rục rờ và hình thành ba dòng nhạc chính mang phong cách cổ điển châu Âu, phong cách dân gian và phong cách nhạc nhẹ.

a. Ca khúc viết về Hà Nội mang phong cách cổ điển châu Âu

Ngay từ thời kỳ đầu tân nhạc, các sáng tác đã chịu ảnh hưởng từ trào lưu âm nhạc châu Âu, phản ánh những hoạt động của xã hội Việt Nam đương thời, trong đó, các ca khúc viết về

Hà Nội ra đời và kịp thời phản ánh đời sống tinh thần, chiến đấu và những diễn biến trong đời sống xã hội của Thủ đô. Dựa trên hệ thống 7 âm *diatonicque* của âm nhạc châu Âu, các ca khúc viết về Hà Nội theo phong cách này thường có giai điệu, hòa âm, tiết tấu và cấu trúc mạch lạc, chủ yếu sử dụng điệu thức trưởng, thứ tự nhiên hơn là hòa thanh, câu đoạn được phân chia rõ ràng và hầu như cân đối, ngôn ngữ hào sảng, khúc triết. Quan hệ điệu tính giữa các câu, đoạn thường là trưởng - thứ cùng tên hoặc chủ - át, chủ - hạ át, tạo sự tương phản về màu sắc âm thanh. Dựa vào những bài hát, bản nhạc Pháp - châu Âu thịnh hành ở thời kỳ đầu tân nhạc, có thể thấy, giai điệu, tiết tấu của các ca khúc Việt Nam và ca khúc viết về Hà Nội được xây dựng theo những phương thức sau: sử dụng hoàn toàn những âm trong hợp âm ba rải hoặc thêm một số âm ngoài hợp âm; thủ pháp nhắc lại, nhắc lại có thay đổi trong một câu nhạc, đoạn nhạc, hoặc từ đoạn này sang đoạn khác tạo sự gắn bó thống nhất trong cấu trúc câu nhạc; luyến láy một hoặc nhiều âm để làm cho ca từ mềm mại uyển chuyển và phù hợp với các dấu trong tiếng Việt; mô phỏng tiết tấu và hướng tiến hành giai điệu, mô tiến giai điệu.

Một số tác phẩm tiêu biểu cho phong cách này như: *Bài ca Hà Nội*, *Hà Nội mùa thu* (Vũ Thanh), *Hà Nội niềm tin hy vọng* (Phan Nhân), *Truyện thuyết Hồ Gươm* (Hoàng Phúc Thắng), *Giấc mơ mùa lá* (Trần Mạnh Hùng)...

b. Ca khúc viết về Hà Nội theo phong cách dân gian

Vùng đất và con người Thăng Long - Hà Nội trải qua bao thế kỷ, từ thời đại Lý - Trần - Lê đến nay, đã có những đóng góp không nhỏ để tạo dựng nên một nền nghệ thuật ca trù độc đáo, đặc sắc. Cũng như các di sản văn hóa khác, ca trù luôn là một sợi dây gắn kết những tinh hoa văn hóa trong quá khứ với những sáng tạo trong tương lai. Điều đó được minh chứng rằng, cho đến nay sức sống trường tồn, vĩnh cửu của nghệ thuật ca trù vẫn được các nhạc sĩ tiếp thu để sáng tác những ca khúc mới trong nền âm nhạc cách mạng Việt Nam nói chung và những ca khúc viết về Hà Nội nói riêng.

Ca khúc về Hà Nội theo phong cách dân gian thường được viết ở nhịp độ chậm rãi, có giai điệu ngân nga, sử dụng nhiều nốt luyến láy, sử dụng những hư từ như “ừ, hư...” và có những đoạn nhạc lưu không. Tiết tấu phong phú, đa dạng và có nhiều tác phẩm hay sử dụng giai điệu dạng đảo phách, sử dụng dấu lặng để ngừng nghỉ các câu nhạc, tiết nhạc. Ca khúc viết về Hà Nội mang phong cách dân gian chủ yếu được khai thác từ chất liệu ca trù và thường được các tác giả kết hợp khéo léo giữa điệu thức 5 âm cổ truyền của dân tộc với điệu thức 7 âm trong âm nhạc phương Tây. Có thể nói, số lượng những ca khúc viết về Hà Nội theo phong cách dân gian không nhiều so với phong cách khác, nhưng lại rất tiêu biểu và đặc sắc. Đây thực sự là những sáng tạo của nhạc sĩ, họ đã khéo léo trong việc vận dụng những thủ pháp sáng tác của âm nhạc cổ điển châu Âu kết hợp với âm điệu dân gian đặc trưng, tạo nên màu sắc đặc biệt cho tác phẩm. Một số thủ pháp phát triển giai điệu được vận dụng trong các ca khúc này như: sử dụng những âm trong hợp âm ba rải hoặc thêm một số âm ngoài hợp âm; thủ pháp nhắc lại, nhắc lại có thay đổi trong một câu nhạc, đoạn nhạc, hoặc từ đoạn này sang đoạn khác tạo sự gắn bó thống nhất trong cấu trúc âm nhạc; luyến láy một hoặc nhiều âm, nhấn âm để làm cho ca từ mềm mại, uyển chuyển và phù hợp với các dấu trong tiếng Việt, đồng thời phù hợp với màu sắc dân gian; mô phỏng tiết tấu và hướng tiến hành giai điệu, mô tiến giai điệu; sử dụng thủ pháp nhấn âm và bước trùng âm.

Một số tác phẩm tiêu biểu viết về Hà Nội theo phong cách dân gian: *Một thoáng Tây Hồ* (Phó Đức Phương), *Chiều phủ Tây Hồ* (Phú Quảng), *Hà Nội linh thiêng hào hoa* (Lê

Mây), *Sóng đàn Thăng Long* (Đỗ Đức Liên, phỏng thơ Trần Chính), *Sóng đàn Hà Nội* (An Thuýên), *Hoài niệm Văn Miếu* (Duy Quang)...

c. Ca khúc viết về Hà Nội theo phong cách nhạc nhẹ

Kể từ đại thắng mùa xuân năm 1975, lịch sử xã hội Việt Nam đã bước sang một trang mới. Không còn là những tháng ngày của lịch sử đấu tranh cách mạng giải phóng dân tộc mà các loại hình nghệ thuật, trong đó, âm nhạc đã kịp thời theo sát và phản ánh một cách chân thực hai cuộc kháng chiến vĩ đại. Những lời ca tiếng hát như tiếp thêm sức mạnh để cổ vũ tinh thần chiến đấu và đưa đất nước ta đi đến ngày toàn thắng. Khúc khải hoàn ca mùa xuân năm 1975 vang lên cũng là mở đầu cho một thời kỳ mới, thời kỳ của một Việt Nam độc lập, thống nhất và tự chủ, là niềm tự hào và chiến thắng cùng với những âm thanh ngày mới. Ca khúc nhạc nhẹ viết về Hà Nội vẫn tiếp tục phát triển cùng với dòng ca khúc nhạc nhẹ Việt Nam và theo hai hướng chính đó là: sử dụng ngôn ngữ âm nhạc (giai điệu, tiết tấu, hòa âm, hình thức, cấu trúc) của âm nhạc cổ điển châu Âu, được chia thành hai loại gồm ca khúc có tính chất trữ tình, lãng mạn (nhẹ) và ca khúc có tính chất sôi động, hào hứng (mạnh); sử dụng ngôn ngữ âm nhạc (hình thức, cấu trúc) của âm nhạc cổ điển châu Âu kết hợp với ngôn ngữ dân tộc Việt.

Do nội dung trong các ca khúc đã được mở rộng về đề tài, có những ca khúc vui tươi, sôi động, trẻ trung, có những ca khúc trữ tình nhẹ nhàng,... nên điệu thức cũng đa dạng hơn, không chỉ đơn thuần là các điệu thức trưởng, thứ tự nhiên được sử dụng trong các ca khúc ở giai đoạn phục vụ kháng chiến, mà còn được sử dụng ở các dạng điệu thức trưởng, thứ hòa thanh và giai điệu. Thậm chí sử dụng cả ly điệu, chuyển điệu hoặc mở đầu bằng một điệu thức, kết thúc lại bằng một điệu thức khác để thay đổi màu sắc âm thanh và làm cho tác phẩm trở nên có sức hấp dẫn hơn. Một số thủ pháp sáng tác cơ bản của âm nhạc cổ điển châu Âu vẫn tiếp tục được sử dụng trong những ca khúc mang phong cách nhạc nhẹ. Bên cạnh đó, sự du nhập những ngôn ngữ sáng tác theo phong cách nhạc trẻ của thế giới đã làm các ca khúc viết về Hà Nội đã trở nên phong phú, đa dạng hơn về đề tài và ngôn ngữ thể hiện, đó là việc xây dựng và phát triển giai điệu theo các hướng như: loại giai điệu sử dụng nhiều mô típ trong các ca khúc để tạo cho bài hát mang tính thống nhất, có sự cô đọng, dễ nhớ và dễ thuộc, mô típ dài có thể là vài ô nhịp, mô típ ngắn có thể chỉ có một ô nhịp hoặc nét nhân tố chủ đề, có thể là quãng hoặc tiết tấu; loại giai điệu không tạo ra cao trào mà chủ yếu chỉ tạo ra sự tương phản giữa hai phần nhưng không rõ nét; loại giai điệu sử dụng nhiều quãng nhảy rộng liên tục, âm vực rộng thường xuất hiện trong những ca khúc khai thác âm điệu dân gian. Một số ca khúc viết về Hà Nội mang phong cách nhạc nhẹ như: *Nhớ mùa thu Hà Nội* (Trịnh Công Sơn), *Hà Nội đêm trở gió* (Trọng Đài - Chu Lai), *Cửa ô nhịp phố* (Trương Ngọc Ninh), *Em ơi Hà Nội phố* (Phú Quang, thơ Phan Vũ), *Nồng nàn Hà Nội* (Nguyễn Đức Cường), *Những mùa đông yêu dấu* (Đỗ Bảo)...

Qua phân tích về phong cách và đặc điểm âm nhạc của các ca khúc viết về Hà Nội, có thể nhận thấy sự đa dạng về ngôn ngữ và bút pháp sáng tác. Trong đó, thang âm, điệu thức của âm nhạc châu Âu là cốt lõi để các nhạc sĩ vận dụng vào sáng tác ca khúc về Hà Nội, kết hợp với ngôn ngữ âm nhạc dân tộc và hiện đại để tạo nên những dòng ca khúc có đặc trưng riêng theo phong cách âm nhạc cổ điển châu Âu, phong cách dân gian và phong cách nhạc nhẹ.

Thăng Long - Hà Nội đã trải qua biết bao thăng trầm của lịch sử, những giai điệu về vùng đất này cũng theo năm tháng được ra đời để phản ánh những nét văn hóa riêng. Nhiều hình thức được các tác giả sử dụng trong những sáng tác của mình tạo nên sự phong phú trong cấu trúc. Hình thức hai đoạn đơn được sử dụng hầu hết trong các sáng tác ca khúc về Hà Nội và có sự

phát triển theo xu thế của thời đại, bao gồm hình thức hai đoạn đơn có tái hiện và không có tái hiện. Hình thức ba đoạn đơn tiếp tục được sử dụng để chuyển tải những nội dung lớn hơn, cần có sự phát triển và sự tương phản về tính chất âm nhạc trong từng đoạn. Sự sáng tạo của nhạc sĩ khi sáng tác ca khúc về Hà Nội còn tạo nên những tác phẩm mang tính biến tấu - rondo - trường ca.

Mỗi phong cách âm nhạc đều mang những đặc điểm riêng biệt. Nếu như phong cách cổ điển châu Âu với sự rõ ràng mạch lạc và câu, đoạn cân phương, vuông vắn thì phong cách dân gian có sự pha trộn sắc màu dân tộc, mang tính ngâm ngợi. Để phù hợp với dấu giọng của tiếng Việt, các ca khúc đã sử dụng âm điệu đặc trưng của âm nhạc dân gian Hà Nội - âm điệu ca trù để tạo nên một mảng màu rất độc đáo. Bên cạnh đó là lối cấu trúc không cân phương và dàn trải theo chiều ngang - cái vốn có trong tư duy của người Việt Nam, càng làm cho ca khúc mang phong cách dân gian có những dấu ấn riêng. Các nhạc sĩ đã tiếp thu một cách sáng tạo tinh hoa văn hóa nhân loại, đồng thời giữ được những đặc điểm mang tính cội nguồn. Ca khúc Việt Nam sau đổi mới đã có những biến đổi theo nhịp sống của thời đại. Các ca khúc mang phong cách nhạc nhẹ chịu ảnh hưởng từ nước ngoài, kết hợp với ngôn ngữ dân gian, vì vậy vừa mang trong mình những xu thế hiện đại, vừa thể hiện tính dân tộc. Như vậy, bản sắc dân tộc trong ca khúc nói riêng và trong văn hóa Việt Nam nói chung sẽ trường tồn trong sự vận động và biến đổi không ngừng của lịch sử. Có thể nói, phong cách, đặc điểm về ngôn ngữ âm nhạc cũng như cấu trúc của các ca khúc viết về Hà Nội vô cùng phong phú, góp phần không nhỏ trong sự phát triển của dòng ca khúc cách mạng Việt Nam.

2.2. Mối liên quan giữa ca khúc về Hà Nội với nội dung môn giáo dục địa phương

2.2.1. Nội dung lời ca phản ánh lịch sử văn hóa Hà Nội

Với số lượng ca khúc đồ sộ về Hà Nội được trải dài từ thời kỳ đầu tân nhạc, qua hai cuộc kháng chiến chống Pháp và chống Mỹ, cho tới ngày hôm nay, một Hà Nội đã được dệt nên bằng lịch sử oai hùng và kiêu hãnh. Những ca khúc Hà Nội đã phản ánh hiện thực đời sống xã hội 1.mang những sắc màu đa dạng và phong phú về nội dung, đề tài và hình thức thể hiện qua từng giai đoạn lịch sử. Những năm tháng đấu tranh oanh liệt, ca khúc Hà Nội ngập tràn khí thế chiến đấu. Những năm tháng xây dựng khôi phục sau chiến tranh lại tràn đầy niềm lạc quan tin tưởng ở tương lai. Và hôm nay, Hà Nội sẽ mãi là thành phố của hòa bình, của khát vọng và niềm tin yêu. Ngôn ngữ âm nhạc, hình tượng âm nhạc được chuyển biến theo từng giai đoạn lịch sử. [5]

Cách mạng tháng Tám năm 1945 thành công, nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa được thành lập chưa bao lâu thì giặc Pháp quay lại đánh chiếm nước ta. Tổ quốc lâm nguy, toàn quốc đứng lên kháng chiến (12/1946), cả Hà Nội sôi sục khí thế “Quyết tử cho Tổ Quốc quyết sinh”, đường phố trở thành chiến lũy, nhà nhà thành pháo đài thép bảo vệ Thủ đô.

Hòa mình trong khí thế chiến đấu của quân dân Hà Nội, nhà văn, nhạc sĩ Nguyễn Đình Thi đã sáng tác “Người Hà Nội” vào năm 1947 với giai điệu và lời ca làm say mê rung động lòng người

“... Đây Hồ Gươm, Hồng Hà, Hồ Tây

Đây lắng hồn núi sông ngàn năm

Đây Thăng Long, đây Đông Đô

Đây Hà Nội, Hà Nội mến yêu...”

Người Hà Nội là một sáng tác của nhạc sĩ Nguyễn Đình Thi vào năm 1947 - thời điểm “Hà Nội cháy, khói lửa ngập trời” khi cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp bắt đầu nổ ra. Được sáng tác trong cùng một thời kỳ nhưng nếu như Hương về Hà Nội có giai điệu buồn da diết, Người Hà Nội lại mang âm hưởng mạnh mẽ, nhắc nhớ những con người hào hoa, phong nhã luôn vùng lên đấu tranh để giữ hòa bình cho quê hương. Nhạc sĩ Nguyễn Đình Thi đã tạo nên Người Hà Nội với tất cả tình cảm son sắt và sự phóng khoáng trong tâm hồn của một người Tràng An.

Những địa danh nổi tiếng được đưa vào bài hát như Hồ Gươm, Hồ Tây, Ô Chợ Dừa, các khu phố cổ... làm hiện lên trong tâm trí của người nghe một Hà Nội “lắng hồn núi sông ngàn năm” và “đượm thắm máu hồng tươi” của biết bao thế hệ đã ngã xuống để chúng ta có được như ngày hôm nay.

Từ khi ra đời đến nay, Người Hà Nội luôn phát huy tác dụng ở mọi thời điểm lịch sử. Đó là một trong những tác phẩm âm nhạc có giá trị lớn nhất viết về Thủ đô. Hai nét hào hoa và anh hùng luôn là đặc điểm của Hà Nội, của người Thủ đô đã được biểu hiện hài hòa nhuần nhuyễn trong bài hát.[6]

Cùng năm ấy, nhạc sĩ Huy Du đã sáng tác bài “Sẽ về Thủ đô” với giai điệu chậm rãi, tình cảm và lãng mạn: “Ai về Thủ đô tôi gửi vài lời, Tây Hồ mờ xa là nhà tôi đó. Đây chợ Đồng Xuân bên dòng Nhị Hà, đi học về qua luôn hát vui ca. Hoa phượng đỏ vui in đỏ đường dài. Tô đậm lòng tôi năm tháng khôn nguôi... Lên đường kháng chiến, tiêu diệt quân thù. Năm cửa ô reo bước quân ca...”. Bài hát làm gợi nhớ lại tuổi thơ, tên đường và phố, kỷ niệm cây cầu bên dòng sông Hồng, đã in đậm sâu trong lòng những người lính Hà Nội ở chiến khu, mong cho đến ngày được cầm súng trở về giải phóng Thủ đô.

Những năm tháng đó, nhạc sĩ Văn Cao cũng ở chiến khu, nỗi nhớ và tình yêu Hà Nội luôn day dứt trong lòng ông. Văn Cao đã sáng tác bài “Tiến về Hà Nội”, như một dự báo bằng âm nhạc cho ngày trở về giải phóng Thủ đô: “Trùng trùng quân đi như sóng, lớp lớp đoàn quân tiến về... Chúng ta đem vinh quang sức dân tộc trở về, cả cuộc đời tươi vui về đây. Năm cửa ô đón chào mừng đoàn quân tiến về...”. Bài hát của ông ra đời giữa lúc bộ đội ta đang chiến đấu gian khổ ở chiến khu. Tháng 10/1954, ước mơ trở về giải phóng Thủ đô trở thành sự thật, các Đại đoàn bộ đội ta từ năm cửa ô hùng dũng tiến vào. Cả Hà Nội rợp trời cờ hoa và tràn đầy những nụ cười, nước mắt hạnh phúc sung sướng...

Trong cuộc kháng chiến chống Mỹ cứu nước, Hà Nội vẫn vững tâm sản xuất và chiến đấu. Từng đoàn thanh niên Hà Nội nô nức tòng quân, nối tiếp nhau vào chiến trường đánh giặc. Ở hậu phương Hà Nội, chị em phụ nữ sao vuông lấp lánh cài trên mũ, vai đeo súng vừa sản xuất vừa sẵn sàng chiến đấu. Hà Nội lại sôi sục khí thế căm thù, đứng lên cùng cả nước đánh Mỹ. Bài hát “Tiếng nói Hà Nội” (nhạc Văn An, lời thơ Cảnh Trà) chững chạc vang lên, khích lệ và động viên người Hà Nội đánh giặc: “Tôi đứng đây giữa nhịp cầu Long Biên lộng gió. Dưới chân cầu Hồng Hà vẫn nghìn năm sóng vỗ. Hà Nội hiên ngang tay súng sẵn sàng. Tôi lắng nghe từ phố phường thân yêu đang vọng về đây tiếng nói sớm chiều...”.

Nhạc sĩ đã gửi qua âm nhạc và ý thơ nói thay lời tâm huyết người Hà Nội, được rút ra từ đáy lòng hòa quyện với ý chí quyết tâm đánh giặc, giai điệu làm rung động người hát và người nghe. Bài hát là câu trả lời đanh thép của người Hà Nội quyết tâm đánh giặc để bảo vệ Thủ đô

yêu quý. Cùng thời gian này, nhạc sĩ Vũ Thanh sáng tác “Bài ca Hà Nội” với giai điệu nhẹ nhàng, thanh thoát và ẩn chứa những lời tâm sự, bộc bạch tự hào của người Hà Nội: “Ta đi trên đường Hà Nội rục rờ chiến công, đường thênh thang Ba Đình lịch sử, đường tấp nập Hoàn Kiếm, Đồng Xuân, nghe náo nức trong lòng, Thủ đô ta sục sôi đánh Mỹ...”.

Tháng 12/1972, giặc Mỹ mở cuộc tập kích chiến lược B52 hòng hủy diệt tinh thần và ý chí của Hà Nội, chúng muốn Hà Nội phải cúi đầu khuất phục. Thời kỳ ấy, cả Hà Nội ngày đêm rục rủa đánh giặc, những con rồng bay vút lên cao bắn gục B52 rơi tan xác trên đường phố Hà Nội.

Cảm xúc và niềm tự hào trào dâng trong lòng nhạc sĩ Phạm Tuyên, ông đã sáng tác ngay bài “Hà Nội – Điện Biên Phủ trên không” với lời ca hào hùng mạnh mẽ, toát lên ý chí quyết đánh và quyết thắng của người Hà Nội: “Hà Nội ơi... Trong trận Điện Biên mới oai hùng, sáng rực hào quang chiến thắng. Hà Nội ơi! đầu phố phường bị giặc tàn phá đau thương. Ta bước trên đầu thù, tự hào thay dáng đứng Việt Nam...”. Bài hát ngay lập tức được thu thanh phát trên sóng Đài Tiếng nói Việt Nam, kịp thời cổ vũ và khích lệ quyết tâm chiến thắng quân giặc trên bầu trời Hà Nội.

Cũng trong những ngày “Điện Biên Phủ trên không” ấy, nhạc sĩ Phan Nhân đã sáng tác bài “Hà Nội niềm tin và hy vọng”. Một bài hát mà nếu không có hình ảnh “Kìa nòng pháo đang vươn lên trời cao...” thì không ai có thể hình dung được một ca khúc trữ tình lắng đọng tràn đầy tình yêu và hy vọng như thế, lại được ra đời trong tiếng bom gào đạn xé của máy bay thù và những tiếng súng phòng không đồng loạt đáp trả của quân và dân ta: “Mặt Hồ Gươm vẫn lung linh mây trời, càng tỏa ngát hương thơm hoa Thủ đô. Đường lộng gió thênh thang năm cửa ô, nghe tiếng cười không quên niềm thương đau. Hà Nội đó niềm tin yêu hy vọng của núi sông hôm nay và mai sau...”. [6]

Còn rất nhiều bài hát hay của các nhạc sĩ khác viết về Hà Nội và mảnh đất Thăng Long lịch sử. Chủ đề “Thăng Long, Đông Đô, Hà Nội” sẽ là một đề tài vô tận, mảnh đất với bề dày nghìn năm lịch sử mãi mãi là niềm tự hào và kiêu hãnh, để các nghệ sĩ sáng tác những tác phẩm “để đời” cho Hà Nội và những người yêu Hà Nội./.

Như trên đã phân tích, bất cứ ai nếu muốn sinh sống và làm việc ở Hà Nội đều cần có kiến thức Hà Nội học thì mới hòa nhập được môi trường sống và làm việc ở Hà Nội. Vì vậy, giáo dục kiến thức Hà Nội học là một trong những yếu tố bắt buộc để phát triển và gìn giữ tình yêu Hà Nội nói riêng, tình yêu quê hương đất nước nói chung.

2.2.2. Hình tượng nghệ thuật thể hiện bản sắc văn hóa: cốt cách văn minh thanh lịch của người Hà Nội

Những cư dân từ các vùng quê khác ngoài Hà Nội thường bị cuốn hút bởi chất hào hoa, phong nhã, nổi trội, hơn người trong cốt cách văn hóa Hà Nội. Tinh túy, chọn lọc nhưng không đến mức cầu kỳ, khó theo, khó học; dịu dàng, lịch lãm trong nét ăn, ở khiến người khác muốn gần, muốn theo nhưng luôn đúng mực; thân thiện nhưng không vồ vập, lịch sự mà không thành xa cách; tinh hoa nhưng không đến mức xa vời; tự tin nhưng không tự phụ; mực thước nhưng không bảo thủ, mà luôn tiềm ẩn những nhân tố khai mở, đi đầu, luôn vượt thoát để hướng đến những giá trị mới của dân tộc và nhân loại...

Cốt cách ấy lặn sâu trong đời sống hằng ngày, từ việc lớn đến việc nhỏ nhưng luôn thể hiện ra cái “chất Hà Nội” trong mọi biểu hiện cụ thể, nên chỉ cần tiếp xúc và quan sát đã có thể nhận ra. Nét sang trọng, tinh hoa này thường được hình thành qua nhiều đời, có sự lựa chọn ở cả khía

cạnh nhận thức, ở trong những biểu hiện tự nhiên như là một nếp nhà vốn phải thế, hợp với đạo lý, vừa mất ta ra mắt người, tạo thành một hệ giá trị mà từng thành viên trong gia đình đều thấy mình có nghĩa vụ xây dựng, vun đắp thành truyền thống gia đình, dòng họ, lan ra cộng đồng. Khi những giá trị ấy được lựa chọn, sàng lọc, kết tinh lại lan tỏa ra cộng đồng, dần dần trở thành những chuẩn mực, thành biểu tượng có vai trò dẫn dắt những người khác học và làm theo. Nó bộc lộ trong một không gian gia đình, trong lựa chọn nghề nghiệp, học vấn, nếp sống..., ở một cộng đồng mà ngay cả trong những giờ phút khốc liệt nhất của chiến tranh, hay trong những sự kiện lớn nào đó nét đẹp ấy vẫn tồn tại như một biểu tượng của giá trị.[7]

Nhạc sỹ Phan Nhân, người con của vùng sông nước Cửu Long đã may mắn tận mắt chứng kiến những giây phút hào hùng đó và đã sáng tác bài “Hà Nội niềm tin và hi vọng”. Trong những ca từ đẹp, tươi sáng, người nghe nhận ra được niềm tự hào, triu mến: “Hà Nội đó, niềm tin yêu hi vọng / của núi sông hôm nay và mai sau / chân ta bước lòng ung dung tự hào / Kia nòng pháo vẫn vươn lên trời cao...”. Không chỉ mang tính ngợi ca, bài hát còn thể hiện niềm lạc quan, tin tưởng vào một ngày mai tất thắng.

Những năm tháng chiến tranh, đất nước bị chia cắt làm hai miền, trong buồn thương và chia ly, người Hà Nội vẫn giữ được những nét hào hoa, lãng mạn vốn có. Ca khúc “Gửi người em gái” của Đoàn Chuẩn - Từ Linh được ra đời trong những ngày mùa xuân năm 1956 là một bản tình ca đẹp, đầy có phảng phất buồn: “Cành hoa tím tím bé xinh xinh báo xuân nồng / Rừng đào phong kín cánh mong manh hé hoa lòng / Hà Nội chờ đón tết, hoa chen người đi, liễu rủ mà chi / Đêm tân xuân, Hồ Gươm như say mê / Chuông reo ngân, Ngọc Sơn sao uy nghi / Đường phố vắng bóng đèn / Chạnh lòng tôi nhớ tới người em”. Bài hát bộc lộ những nỗi niềm riêng tư, thầm kín nhưng đã tìm được sự sẻ chia trong tâm hồn của những người đồng điệu cùng chung một thế hệ.

Trong số các nhạc sỹ có nhiều ca khúc hay về Hà Nội thì những bài hát của nhạc sỹ Phú Quang để lại những ấn tượng đẹp và sâu lắng trong lòng người. Đó là những ca khúc có lời ca trong sáng, giản dị, giai điệu đẹp, chứa đựng nỗi niềm khắc khoải, nhớ thương tha thiết. Có thể kể ra đây một loạt những ca khúc như thế: “Hà Nội ngày trở về”, “Im lặng đêm Hà Nội”, “Em ơi Hà Nội phố”, “Lãng đãng chiều đông Hà Nội”. Người nghe có thể tìm thấy những nét đẹp rất riêng của Hà Nội trong âm nhạc của Phú Quang. Đó là vẻ đẹp cổ kính, trầm mặc được cảm nhận qua nỗi cô đơn của người nghệ sỹ “Cây Bàng mờ côi mùa đông, mùa đông năm ấy, tiếng dương cầm trong căn nhà đổ / Tan lẽ chiều, sao còn vọng tiếng chuông ngân...”. Có khi là vẻ đẹp trong cảnh yên tĩnh về đêm trong “Im lặng đêm Hà Nội”.

Cũng là một người con của Hà Nội, nhạc sỹ Nguyễn Cường được bạn yêu nhạc biết đến với rất nhiều ca khúc mang âm sắc của Tây Nguyên nhưng các tác phẩm về Hà Nội cũng có một vị trí quan trọng trong sự nghiệp sáng tác của ông. Ngay cả trong những ca khúc viết về Tây Nguyên thì cái hồn cốt của Hà Nội, sự tinh tế, phong lưu, sang trọng và lịch lãm của con người Hà Thành vẫn in dấu trong những ca khúc của Nguyễn Cường. Không khó để nhận ra những ca từ dung dị mà giàu chất thơ thể hiện dòng hoài niệm về những gì thân thương, từng gắn bó. “Mãi vẫn là tuổi thơ tôi Hà Nội” là một bài hát như thế. “Phố Hàng Lược chợ hoa / Phố Hàng Đào lụa tơ / Những chiều chiều gọi mưa / Lũ bạn bè ngày xưa / Trốn học đi tìm thơ / Trái tim tôi mộng mơ”. Khi đi xa, những kỷ niệm một thời lại gọi về tươi rói: “Phía sông Hồng, những cánh buồm, những cánh buồm nâu / Những con thuyền dạt nhau về đâu / Sóng Tây Hồ, tiếng chuông chùa khuất xa, thật xa / Những mái nhà ngói xô bài ca / Những gì đã qua, lại bao

la gọi về”. Sức ám ảnh của bài hát là ở chỗ nó có khả năng đánh thức miền ký ức của những con người sinh ra hoặc đã từng sống, gắn bó với mảnh đất Hà Thành. [9]

Kho tàng văn hóa, văn nghệ dân gian của cha ông, đặc biệt là âm nhạc, vẫn tiếp tục được giữ gìn cho đến hôm nay. Như trong ca khúc của các thế hệ nhạc sĩ kể trên, chúng ta thấy rõ bóng dáng mạch nguồn truyền thống ấy, từ chất liệu âm nhạc đến ca từ, hình ảnh... Và nổi bật trong các sáng tác âm nhạc về Hà Nội có lẽ vẫn là sự thấu hiểu, niềm tự hào, thái độ trân trọng tinh hoa văn hóa Thăng Long - Hà Nội. Đúng như nhạc sĩ Cát Vân nhận xét: “Một bức tranh âm nhạc toàn cảnh về Hà Nội xưa và nay, một Hà Nội tự hào về quá khứ đang đổi mới từng ngày với những khát vọng lớn lao đã toát lên trong những ca khúc mới với đầy đủ sắc thái tình cảm, ngôn ngữ âm nhạc truyền thống và hiện đại. Nó là sự tiếp nối từ dấu son ngàn năm Thăng Long - Hà Nội, là điểm tựa cho ca khúc về Thủ đô đi tới”.

2.2.3. Chất liệu sáng tác các ca khúc về Hà Nội phản ánh kho tàng âm nhạc dân gian của Thủ đô

Việc bồi dưỡng các tác phẩm dân gian cho học sinh, sinh viên là cần thiết, nhất là khi xã hội phát triển như hiện nay. Tuy nhiên, hiện nay, việc bồi dưỡng những tác phẩm ấy mới chỉ dành cho các học sinh chuyên ngành âm nhạc. Thiết nghĩ, vấn đề này cần được nhân rộng hơn ở các trường tiểu học, trung học cơ sở và trung học phổ thông. Thông qua đó, thế hệ trẻ sẽ hiểu hơn về âm nhạc dân gian dân tộc thiểu số và sẽ có ý thức bảo tồn, truyền bá các tác phẩm dân gian dân tộc thiểu số cho những thế hệ tiếp theo.

Âm nhạc dân gian Hà Nội là một trong những thành tố văn hóa quan trọng tạo nên bản sắc văn hóa Hà Nội. Vì vậy, trong các kiến thức Hà Nội học không thể thiếu âm nhạc dân gian. Việc giáo dục âm nhạc dân gian Hà Nội qua các ca khúc lấy chất liệu âm nhạc dân gian Hà Nội sẽ dễ dàng và hấp dẫn hơn trong việc dạy và học đối với học sinh các trường phổ thông trên địa bàn Hà Nội.

Có thể tham khảo một số ca khúc sau:

Hà Nội linh thiêng, hào hoa của nhạc sỹ Lê Mây nhỏ, xinh như một bức tranh. Phần âm nhạc được cấu trúc bởi hai đoạn nhạc, giai điệu phẳng phát nét ca trù của vùng châu thổ sông Hồng. Đoạn đầu nhẹ nhàng, sâu lắng; đoạn sau được tác giả dồn nén, đẩy lên thành ca trào. Sự thành công của tác phẩm chính là sự hòa quyện giữa âm nhạc và lời ca.

Được tác giả viết bằng chính trái tim mình nên ca từ trong tác phẩm là một bài thơ: Trăm năm về đây, về đây hội tụ/ Ngàn năm về đây, về đây hội ngộ/ Khí phách cha ông hồn thiêng sông núi/ Khát vọng bao đời gửi gắm đó Thăng Long... Những nét chấm phá ban đầu chính là tạo cơ để ngôn từ bay bổng, huyền ảo, linh thiêng: Ôi kinh thành ngàn năm, ngàn năm/ Qua nắng mưa, nắng mưa, thời gian/ Qua bão dông, đạn bom, đạn bom/ Vẫn uy nghiêm rêu phong, rêu phong Hà Nội/ Vẫn thơm hương từng trang, từng trang, Hà Nội...

Mảnh đất Thăng Long - Hà Nội cứ mãi được lắng sâu, bồi đắp lịch sử, văn hóa từ thế hệ này qua thế hệ khác: Để mãi mãi Thăng Long - Đông Đô - Hà Nội tỏa sáng/ Một Đông Đô - Thăng Long - Hà Nội linh thiêng, hào hoa.

Trong Hà Nội linh thiêng, hào hoa, tác giả không hề nhắc đến các địa danh, đường phố, sông hồ, các danh nhân, nhưng ta vẫn thấy chất Hà Nội thật sâu đậm. Hai yếu tố linh thiêng và hào hoa được tác giả tập trung khai thác, đẩy lên thành chủ đề tư tưởng của tác phẩm. Linh thiêng là bởi bề dày của lịch sử. Ngay từ buổi đầu, Lý Công Uẩn đã xác định Thăng Long có vị

trí: Ở giữa khu vực của trời đất, được thể rỗng cuộn hồ ngòi, chính giữa Nam, Bắc, Đông, Tây, tiện nghi của núi sông sau trước...[10]

Thăng Long từ buổi đầu nhà Lý đặt kinh đô đến hôm nay được bao thế hệ người Việt bồi đắp, để nơi đây mãi mãi lắng hồn sông núi. Còn hào hoa là vì Hà Nội là nơi hội tụ người của bốn phương, là nơi hội ngộ của những gì tinh túy nhất. Chính chủ đề tư tưởng ấy đã làm nên sự thành công của tác phẩm. Hà Nội linh thiêng, hào hoa của nhạc sỹ Lê Mây nhỏ, xinh như một bức tranh. Phần âm nhạc được cấu trúc bởi hai đoạn nhạc, giai điệu phẳng phát nét ca trù của vùng châu thổ sông Hồng. Đoạn đầu nhẹ nhàng, sâu lắng; đoạn sau được tác giả dồn nén, đẩy lên thành ca trào. Sự thành công của tác phẩm chính là sự hòa quyện giữa âm nhạc và lời ca.

2.3. Thực trạng thị trường ca khúc hiện nay, phương pháp chọn lọc ca khúc Hà Nội sử dụng trong dạy học môn giáo dục địa phương ở Hà Nội

2.3.1. Thực trạng thị trường ca khúc hiện nay ở Hà Nội

Trong quá trình mở cửa, hội nhập, tăng cường giao lưu văn hóa quốc tế, các xu hướng, trường phái, phong cách âm nhạc của nhiều nước trên thế giới đã du nhập và có tác động không nhỏ vào âm nhạc Việt Nam. Bên cạnh những cái hay, tích cực cũng không ít những cái xấu, cái tiêu cực ảnh hưởng tới thẩm mỹ âm nhạc của giới trẻ hiện nay. Âm nhạc của nước ta hình thành ba dòng: nhạc dân tộc, nhạc thính phòng và nhạc nhẹ hay còn gọi là nhạc trẻ. Nhạc trẻ đang phổ biến rộng rãi ở nước ta và hấp dẫn người nghe, nhất là giới trẻ, bởi tính sôi động, phù hợp xã hội hiện đại. Nó phát triển không ngừng với các thể loại: rock, pop, hip hop, R&B... và mang lại nhiều thành tựu nhất định, đóng góp vào sự phát triển của âm nhạc nước ta. Tuy nhiên, những vấn đề nổi cộm, những ảnh hưởng xấu tới thẩm mỹ lớp trẻ cũng bắt đầu từ dòng nhạc này. Do chạy theo "thị trường", đã và đang xuất hiện ở dòng nhạc này những ca khúc kém chất lượng. Các sáng tác rất đơn điệu, dễ dãi không mang tính nghệ thuật, chiều theo những thị hiếu tầm thường. Nếu trước kia một ca khúc ra đời là sự trăn trở, thai nghén của những nhạc sỹ tài năng đã có trải nghiệm qua cuộc sống thì nay những người sáng tác tự phong là nhạc sỹ không những kém về chuyên môn mà cái nhìn về cuộc sống lại quá hạn hẹp và có khi lệch lạc. Theo nhà nghiên cứu Lê Cẩm Nhung thì có những ca khúc, câu từ lặp đi lặp lại một cách vô cùng nhàm chán như bài hát Da nâu chỉ quanh quẩn những từ "Em sống trong ước ao, em sống trong khát khao, làn da nâu, làn da nâu". Có những ca khúc nhiều câu nội dung sáo rỗng, mang tính nông nổi, thiếu suy nghĩ "tình yêu đến em không mong đợi gì, tình yêu đi em không hề hối tiếc". Vậy tình yêu mà tác giả mong muốn nói đến là tình yêu gì? Chẳng lẽ tình yêu vô vị và tẻ nhạt như vậy sao ?

Một bộ phận ca sỹ phòng trà, ca sỹ trẻ thiếu hiểu biết, nghệ thuật non nớt luôn luôn tìm cách rút ngắn thời gian để trở thành "sao" không phải qua lao động nghệ thuật vất vả mà qua việc khoe thân, khoe hình, qua mạng, qua công nghệ lãng-xê... Các thần tượng ca nhạc ăn khách được công chúng biết đến nhờ những yếu tố "ngoài âm nhạc" nhiều hơn là tài năng thật sự của họ. Nhà nghiên cứu Nguyễn Thị Minh Châu cho biết: "Ca sỹ chuyên nghiệp không được học kỹ năng biểu diễn sân khấu nên không thể cạnh tranh nổi với dàn "sao" ca nhạc thị trường, tuy kém phần thanh nhạc lại mạnh về "phần nhìn". So với cát-xê cao ngất ngưỡng của các "sao" thị trường thì giá cát-xê của ca sỹ nhạc chính thống chỉ là "cò con", chưa kể thù lao cho nhạc công giao hưởng và nghệ nhân nhạc cổ còn bèo bọt hơn nhiều... Tình trạng bất nháo các giá trị thật - giả dẫn đến lệch chuẩn, loạn chuẩn trong thẩm mỹ âm nhạc ở giới trẻ đang góp phần cô lập, chìm khuất những tài năng thật sự.

Môi trường âm nhạc ở nước ta đang mất cân đối, quá nhiều bất cập trong giáo dục đại chúng và đào tạo chuyên nghiệp, ảnh hưởng trực tiếp tới mặt bằng dân trí và nuôi dưỡng tài năng trẻ. Môi trường âm nhạc bị ô nhiễm có tác động tai hại tới thẩm mỹ âm nhạc của giới trẻ mà dư luận cho rằng bị "ngộ độc" âm nhạc. Âm nhạc phản ánh cuộc sống với những thông điệp, những cái hay, cái đẹp một cách tinh tế nhất, âm nhạc là phương tiện giáo dục, hoàn thiện nhân cách và nuôi dưỡng tâm hồn con người. Vậy mà đang tràn lan những ca khúc truyền đạt tới người nghe những suy nghĩ nông cạn, tư tưởng bông bột và điều đáng lo ngại là bộ phận thính giả đông đảo giới trẻ lại thích thú.

Một vấn đề hết sức quan trọng phải đặc biệt quan tâm là giáo dục thẩm mỹ âm nhạc cho giới trẻ. Nguyên nhân "ngộ độc" âm nhạc thường là do kém hiểu biết, "phông" văn hóa và óc thẩm mỹ kém. Nếu được giáo dục tốt thì người nghe sẽ có "bộ lọc" tốt, không bị lôi cuốn vào môi trường âm nhạc bị ô nhiễm. Đi đôi với tự do sáng tác phải đẩy mạnh công tác lý luận phê bình hướng dẫn người nghe có cảm nhận âm nhạc đúng đắn. Đông đảo giới trẻ có nhận thức chuẩn mực, có óc thẩm mỹ sẽ làm môi trường âm nhạc trong sạch góp phần thúc đẩy nền âm nhạc nước nhà phát triển lành mạnh, đúng hướng.

2.3.2. Phương pháp chọn lọc ca khúc Hà Nội sử dụng trong dạy học môn giáo dục địa phương ở Thủ đô

Các phân tích trên cho thấy, để chọn được những ca khúc về Hà Nội có chất lượng, phù hợp nội dung môn học giáo dục địa phương ở Hà Nội đòi hỏi người giáo viên phải có những nghiên cứu, phân tích, chọn lọc kỹ lưỡng về chất lượng nghệ thuật, chất liệu âm nhạc liên quan âm nhạc truyền thống Hà Nội, ca từ đẹp, rõ ràng thể hiện lịch sử, địa lý, văn hóa con người Hà Nội.

Âm nhạc luôn là hoạt động được người dân – đặc biệt giới trẻ rất yêu thích và mong muốn tham gia. Việc phân tích cho họ hiểu hình tượng âm nhạc, ý nghĩa văn hóa và phương pháp xử lý các ca khúc sao cho đúng chất đặc trưng Hà Nội sẽ là những hoạt động hấp dẫn mà các môn học khác không thể có được. Nhờ vậy, việc sử dụng ca khúc Hà Nội trong dạy học môn giáo dục địa phương truyền đạt được kiến thức đúng yêu cầu nội dung môn học dưới hình thức thưởng thức, tham gia hoạt động biểu diễn âm nhạc sẽ rất lôi cuốn học sinh, khắc phục được sự nhàm chán của lối dạy học cũ. Qua đó, những kiến thức địa phương về Hà Nội có thể dễ dàng tác động, ngấm sâu vào tâm hồn người học. [8]

3. KẾT LUẬN

Có thể nói, âm nhạc đã đóng một vai trò to lớn trong tiến trình phát triển của xã hội, trở thành phương tiện phản ánh những tâm tư, tình cảm của con người trong mối quan hệ cộng đồng, thiên nhiên, lao động, đấu tranh của từng dân tộc, quốc gia. Nội dung và hình thức trong âm nhạc cũng góp phần vào việc phát triển trí tuệ, ý thức tập thể và khả năng nhận thức cho con người. Suy cho cùng, giáo dục thẩm mỹ thông qua âm nhạc là giúp con người nhận thức, cảm nhận được cái đẹp, là phương tiện để mở rộng cái đẹp. Âm nhạc góp phần quan trọng đối với việc hình thành và phát triển các bộ phận trong cái tổng thể ý thức thẩm mỹ của chủ thể, giúp con người phân biệt được các đối tượng đẹp hay xấu, tạo cho con người khả năng thưởng thức những sắc thái và sự hòa hợp của chúng. Giáo dục kiến thức địa phương về Hà Nội qua các ca khúc Hà Nội và cách tiếp cận hiệu quả, giúp cho người học tiếp thu được kiến thức một

cách nhẹ nhàng, hấp dẫn. Đó là giải pháp chúng tôi thấy rất khả thi, có thể nhanh chóng thu hút học sinh, giúp nâng cao chất lượng việc dạy học môn giáo dục địa phương ở Hà Nội hiện nay.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Dương Việt Á (1994). *Âm nhạc - Lý luận và cây đời*. Nxb. Âm nhạc.
2. Dương Việt Á (2005). *Âm nhạc Việt Nam từ góc nhìn văn hóa*. Nxb. Hà Nội.
3. Dương Việt Á (2009). *Mấy vấn đề về văn hóa âm nhạc Việt Nam*. Nxb. Văn hóa dân tộc.
4. Dương Việt Á (2010). *Đường hướng cảm thụ âm nhạc của người Hà Nội đương đại, 1000 năm âm nhạc Thăng Long Hà Nội*. Nxb. Âm nhạc.
5. Dương Việt Á (2010). *Hằng vọng... và mãi mãi, 1000 năm âm nhạc Thăng Long Hà Nội*. Nxb. Âm nhạc.
6. Dương Việt Á (2010). *Với âm nhạc, Hà Nội vẫn hồi và đời, 1000 năm âm nhạc Thăng Long Hà Nội*. Nxb. Âm nhạc.
7. Lê Ngọc Anh (1997). Cái đẹp trong quan niệm của Secsnursépki. *Tạp chí Triết học*, số 5.
8. A.Xô-Khor (Vũ Tự Lân dịch) (1978). *Vai trò giáo dục của âm nhạc*. Nxb. Văn hóa.

INCLUSION OF HANOI – THEMED SONGS INTO THE LOCAL MUSIC EDUCATION PROGRAM IN HANOI

Abstract: *In all aspects of life, aesthetic ideals are present, particularly in the field of arts. Through art, aesthetic ideals seem to have the conditions to express their own languages most fully and completely. Music, with its language of sound, utilizes artistic images constructed through various rich and diverse expressions, especially in songs when lyrics convey the contents reflected in those works. During the artistic creation process, aesthetic ideals play an important role in establishing standards for those artistic values. The public enjoys a large number of songs written about Hanoi, with different topics, forms of expression, and languages and materials for communication and representation of various aspects of life. A vast artistic portrait of Hanoi through sound or a historical chronicle of Hanoi through audio art is always warmly welcomed by both the capital's audience and the nationwide public with utmost affection. The beauty of songs written about Hanoi awakens emotions, creative abilities, awareness, consciousness, aesthetic orientations, and fosters healthy aesthetic tastes, while simultaneously developing intelligence and shaping human character in a comprehensive manner. What role does education about Hanoi's knowledge through songs written about Hanoi play in meeting these demands? Our article will discuss this topic.*

Keywords: *Local education, Hanoi, Hanoi studies.*